

BOEKBEORDELINGEN

PROF. DR. F. VAN HEEK, e.a., „Het verborgen talent”. Ondertitel: „Milieu, Schoolkeuze en Schoolgeschiktheid”, Meppel, 1968, 356 pag., f 37,50.

I. Achtergrond van het onderzoek

Onder auspiciën van het Sociologisch Instituut te Leiden heeft een groep onderzoekers in de periode 1961-1967 researchwerk verricht teneinde na te gaan welke maatschappelijke krachten het verschijnsel beïnvloeden dat jongeren uit het milieu der vrije beroepen en hogere employé's gemiddeld een minstens vijftien maal grotere kans maken tot het v.h.m.o. te worden toegelaten dan leeftijdgenoten uit het milieu der handarbeiders. Daarbij komt dat voor de toelating tot het universitaire onderwijs deze kansverschillen nog groter zijn. Dit researchwerk is bekend geworden als het zgn. talentenproject.

De onderzoekresultaten uit de eerste fase van het project hebben evenwel aangetoond dat een aanmerkelijk grotere doorstroming, vanuit de lagere milieus van „schoolgeschikte” kinderen naar het v.h.m.o. thans niet mogelijk is zonder ingrijpende wijziging van tenminste een deel van het Nederlandse schoolsysteem.

N.a.v. deze resultaten is, nadat aanvankelijk aandacht was geschonken aan de factoren die de doorstroming l.o.-v.h.m.o. beïnvloeden, in een volgende fase van het onderzoek het lager onderwijs zelf centraal gesteld en wel vanuit de vraag hoe een betere aanpassing kan worden verkregen van het lager onderwijs en het voorafgaande kleuteronderwijs aan de potentiële schoolgeschiktheid en intelligentie van de scholier uit het sociaal lagere milieu, met name het handarbeidersmilieu.

Voor de beantwoording van deze probleemstellingen hebben beoefenaars van drie sociale wetenschappen – sociologie, psychologie en pedagogiek – materiaal verstrekt. Niet wordt gepretendeerd een volledige oplossing van de gestelde problematiek aan te bieden. Wel is getracht relevante samenhangen aan te wijzen en aan te geven welke onderwijshervormingen in verband hiermede van nut zouden kunnen zijn.

II. Uitgangspunten van het onderzoek

Doelmatige doorstroming bij het onderwijs is niet alleen gewenst vanuit het rechtvaardigheidsbeginsel maar is tevens een maatschappelijke noodzaak; namelijk het bestaande potentieel aan talent zo doelmatig mogelijk te benutten. Zo wordt de belangstelling voor de begaafdheidsreserves in de lagere sociale milieus gestimuleerd doordat in de moderne, industriële en bureaucratische samenleving zich een steeds toenemende behoefte voordoeft aan onderwijsabituriënten op minstens v.h.m.o. niveau. Het snelst groeit de technisch-industriële sector en juist voor deze sector blijken de talenten uit de lagere sociale milieus de meeste belangstelling en wellicht ook de meeste geschiktheid te hebben. Dat niettemin het percentage door-

stromenden, afkomstig uit handarbeidersmilieus, laag blijft heeft geleid tot het vermoeden dat niet voornamelijk erfelijke begaafdheid in het geding is, maar sociale omstandigheden als het toegepaste onderwijsstelsel en het huiselijk milieu.

Naar aanleiding van het statistisch gegeven dat leerlingen, afkomstig uit sociaal lagere milieus, hun studie bij het v.h.m.o. na doubleren eerder opgeven dan leerlingen uit sociaal hogere milieus, wordt opgemerkt dat het nuttig zal zijn om aandacht te besteden aan het geringere doorzettingsvermogen van deze groep leerlingen.

Voorts is statistisch aangetoond dat de belangrijkste relatieve stagnatie in de doorstroming van de scholieren uit het arbeidersmilieu vóór het v.h.m.o. plaats vindt en in mindere mate tijdens het volgen van v.h.m.o.; de grootste stremming doet zich reeds bij en vóór de overgang van het l.o. naar het v.h.m.o. voor.

III. *De onderzoekingen in het kader van het talentenproject*

1. *De maatschappelijke en economische positie van de sociaal sterk gestegen academicus.*

Na onderzoek is het volgende geconstateerd:

- Academici uit de lagere sociale milieus zijn niet oververtegenwoordigd in de lagere inkomensgroepen.
- Zij zijn niet sterk geconcentreerd in functies met relatief weinig contacten.
- Hun omgeving heeft hen gestimuleerd zich intellectueel te ontplooiën.
- Moeilijkheden hebben zij vooral gehad op het gebied van het taalgebruik, de etiquette en omgangsvormen.

2. *Welke maatschappelijke factoren beïnvloeden de doorstroming van talenten uit de sociaal lagere milieus?*

- Er is een nauwe samenhang tussen het beroepsniveau van de vader en de doorstroming van zijn kind naar het v.h.m.o.
- De doorstroming naar het v.h.m.o. is het laagst in de groep der handarbeiders.
- In de groep academische, leidinggevende en middelbare beroepen stromen relatief veel meer kinderen met een geringe succeskans door naar het v.h.m.o. dan bijv. in de groep handarbeiders.
- Er bestaat een grote mate van overeenstemming tussen het oordeel van de onderwijzer omtrent de voor een leerling meest geschikte vorm van voortgezet onderwijs en de feitelijke schoolkeuze.
- De onderwijzer laat zich bij zijn oordeel omtrent de schoolgeschiktheid van een kind niet leiden door milieu-invloeden.
- Voor het huidige v.h.m.o. bestaan geen belangrijke reserves.

3. *Ouderonderzoek en Schoolkeuze-onderzoek*

Uit een literatuurstudie over deze problematiek zijn ondermeer de volgende gezichtspunten naar voren gekomen:

- De maatschappelijke activiteiten der ouders, in het bijzonder die van politieke aard, vertonen een sterke samenhang met doorstroming.

- Naarmate het contact met de school intensiever is, is de doorstroming naar het v.h.m.o. groter.
 - De school is in staat een betrekkelijk geringe belangstelling der ouders, voor de schoolprestaties van hun kinderen, door een hoog niveau van onderwijs te compenseren.
 - Eigen studieruimte voor de kinderen en hulp bij het huiswerk door de ouders gaan samen met de doorstroming naar het v.h.m.o.
- Het terzake gevoerde onderzoek heeft de volgende gegevens opgeleverd:
- Het beroepsniveau der ouders blijkt naast de factor schoolgeschiedheid van overwegende betekenis te zijn voor de doorstroming.
 - Er is geen verband tussen de gezinsinkomsten en doorstroming.
 - De gezinsgrootte oefent enige invloed uit op de doorstroming.
 - In de meeste gevallen is het de moeder die de schoolzaken regelt.

IV. *School, Milieu en Prestatie*

Uit de desbetreffende literatuur en uit het psychologisch schoolgeschiedsonderzoek van het talentenproject is gebleken, welk een belangrijke rol het lager onderwijs bij de stremming der doorstroming van kinderen uit sociaal lagere milieus vermoedelijk speelt. Het Leidse Sociologisch Instituut heeft derhalve een onderzoek bevorderd, dat is uitgevoerd door het Pedagogisch Centrum te Enschede in samenwerking met het Instituut voor Sociale Psychologie en het Instituut voor Clinische en Industriële Psychologie, beide te Utrecht.

Dit onderzoek had o.a. de volgende probleemstelling:

„In welke mate beïnvloedt de sociale herkomst der handarbeiderskinderen het onderwijsrendement in de 1e klas der lagere school?”

Het onderzoek heeft o.a. het volgende opgeleverd:

- In de laagste sociale milieus bestaat geen interesse voor de school of meer in het algemeen voor culturele activiteiten.
- De minst lezende leerlingen kunnen zelfstandig weinig lezen. Buiten de school kunnen zij daardoor veel minder dan andere leerlingen zelf kennis opdoen.
- Bij het toenemen van de leeftijd worden de begaafdheidsverschillen tussen de sociale milieus groter ten nadele van kinderen afkomstig uit gezinnen met een lage sociaal-economische status en een laag opleidingsniveau van de ouders.
- Gemeten intelligentie en schoolgeschiktheid schijnen bij handarbeiderskinderen af te nemen onder invloed van geringe leerprestaties in het begin van de schoolloopbaan.
- Het „kindzwakke” van de school wordt gekenmerkt door het feit dat verschillen in begaafdheid, ontwikkelingspeil en sociale herkomst niet worden tegemoet getreden met een verschil in onderwijsbehandeling.
- De belangrijkste groep, die in een „kindzwak” onderwijs te kort komen, zijn de kinderen uit het handarbeidersmilieu.
- Het is van het grootste belang dat de informatie van kleuterleidsters over het ontwikkelingsniveau van de kinderen wordt doorgegeven aan de lagere school.
- In een activeringsprogramma voor de eerste klas van het lager onder-

wijs dient aandacht te worden besteed aan het leren spreken in ge-structureerde meerwoordzinnen.

V. *Beleid en Realisering*

Een aanmerkelijke vergroting der doorstroming van kinderen, afkomstig uit de sociaal lagere milieus, kan niet worden bereikt zonder een principiële wijziging van tenminste een deel van het huidige Nederlandse schoolsysteem.

Terzake is het volgende overwogen en voorgesteld:

- Het verlies aan talent moet mede worden gezocht in het falen van de huidige school om de taalachterstand, van kinderen uit de sociaal lagere milieus, weg te werken.
- Voor kinderen uit de sociaal lagere milieus is een compenserend leerprogramma, vanaf de kleuterschool tot aan het eind van de lagere school dus ongeveer 8 jaar, gewenst.
- Fundamenteel is het ervaringsveld van het kind te verruimen door schoolwandelingen, bespreking van televisie-uitzendingen, beoefening van handvaardigheidsvakken, bezoek en gebruik van de jeugdbibliotheek, kennismaking met en beoefening van toneel en muziek, verzorging van dieren, enz.
- Een speciale schoolvorm, de doorstroomschool, dient de ontwikkeling van talenten te bevorderen van kinderen uit het handarbeidersmilieu.
- Bijscholing van de leerkrachten is gewenst.
- Het klassikale systeem moet gedeeltelijk worden losgelaten.
- Het zittenblijven moet worden beperkt respectievelijk uitgeschakeld.
- Schoolbegeleidingsdiensten zijn nodig om doorstroming naar het voortgezet onderwijs te bevorderen.

VI. *Commentaar van recensent op „Het verborgen talent”*

- Deze studie is belangrijk daar ondermeer wordt aangetoond hoe veelzijdig de factoren zijn, die het schoolsucces bepalen van het kind uit de sociaal lagere milieus.
- Dat geen verborgen talenten zijn geconstateerd wil nog niet zeggen, dat er geen maatschappelijke achterstelling is.
- Indien het kind op de kleuter- en lagere school te weinig wordt gestimuleerd zich karakterologisch en verstandelijk te ontwikkelen, dan ontstaat maatschappelijke achterstelling daar het dan niet of onvolgende deel gaat nemen aan het voortgezet onderwijs waardoor zijn persoonlijkheidsontplooiing belemmerd en zijn maatschappelijke toekomst beperkt wordt.
- Meer persoonlijke aandacht op school voor de kinderen uit de sociaal lagere milieus kan de negatieve invloed van het gezinsleven op het onderwijs teniet doen en de te geringe belangstelling der ouders, voor het schoolleven van hun kinderen, compenseren. J. H. N. GRANDIA

C. E. VERVOORT, „*Gezin en Schoolkeuze bij handarbeiders*”.
Proefschrift, Leiden, 1968.

Het onderzoek is uitgevoerd en tot stand gekomen binnen het kader van het zgn. talentenproject, dat in de periode 1961-1967 onder leiding van Prof. Dr. F. van Heek heeft plaatsgevonden.

Het te onderzoeken probleem is door Vervoort als volgt omschreven: „Waarom bereiken in ons land uit sommige arbeidersgezinnen wél kinderen het middelbaar onderwijs, maar uit verreweg de meeste niet? In het bijzonder gaat het om de vraag, in aanmerking genomen dat slechts een relatief gering aantal kinderen uit arbeidersmilieus het middelbaar onderwijs bereikt, hoe deze uitzonderingen tot stand zijn gekomen. Om inzicht in deze problematiek te krijgen heeft de onderzoeker zich in het bijzonder bezig gehouden met de schoolkeuze.

Voorafgaande aan zijn onderzoek heeft Vervoort een literatuurstudie verricht waaraan het volgende is ontleend: Geconstateerd wordt, dat er een nauwe samenhang bestaat tussen de beroepsgroep, waartoe de vader van een leerling behoort, en het schoolkeuzeniveau, dat de leerling na de lagere school bereikt.

Voorts is vastgesteld dat de invloed van de godsdienstfactor op de educationele mobiliteit in Nederland sterk is afgenomen. Ook blijkt de inkomensfactor voor het niveau van de schoolkeuze aan betekenis te hebben ingeboet. Verder wordt in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek vooral aandacht besteed aan de gezins-grootte als één van de structurele gezins-factoren, die van betekenis zijn voor de educationele mobiliteit. Zo is in verschillende onderzoeken geconstateerd dat bijv. de gemeten intelligentie, het niveau van de school-prestaties, de duur van de school-carrière en het op latere leeftijd bereikte beroepsniveau lager zijn, naarmate een kind uit een groter gezin afkomstig is. De feitelijke betekenis van de gezinsgrootte als factor ter verklaring van verschillen in educationele mibiliteit is evenwel sterk verminderd.

Empirisch onderzoek heeft verder aangetoond dat de volgende factoren van betekenis zijn voor het bereiken van een hoog schoolkeuzeniveau door kinderen, afkomstig uit gezinnen in de lagere sociale strata:

- duidelijke stijgingsambities van de ouders met betrekking tot de kinderen;
- inzicht in de betekenis van het onderwijs;
- aankweken van prestatiedrang bij het kind;
- ondersteuning van het kind door de ouders in zijn schoolgedrag.

Verder blijken de onderzoekresultaten ten aanzien van de opvoedingsstijl in het gezin, de gezagsverdeling tussen de ouders en de wijze van disciplinehandhaving in het gezin weinig consistent te zijn.

Dat ouders een hoger niveau van voortgezet onderwijs voor hun kind(eren) nastreven dan in hun milieu gebruikelijk is, kan worden gestimuleerd door:

- milieu van herkomst van de ouders;
- het contactpatroon van de ouders;
- het opleidingsniveau van de ouders;

- het vroegere beroepsniveau van de moeder;
- het oordeel van de vrouw over het beroepsniveau van haar man;
- de arbeidssituatie van de man.

Het onderzoeksplan

De centrale probleemstelling is door Vervoort, mede n.a.v. de resultaten van het literatuuronderzoek, als volgt geformuleerd:

„In hoeverre onderscheiden gezinnen van handarbeiders, waarvan één of meer kinderen het m.o.-niveau bereikt hebben, zich van gezinnen uit dezelfde beroepsgroep, waarbij dit niet het geval is, en wel ten aanzien van een aantal gezinsculturele en positionele variabelen?”

De in het onderzoek te hanteren onafhankelijke variabelen hebben betrekking op de gezinscultuur.

Ten aanzien van de specifiek gezinsculturele factoren is als hypothese gesteld dat de ouders in gezinnen van handarbeiders, waarvan één of meer kinderen het m.o.-niveau bereikt hebben, zich van ouders uit dezelfde beroepsgroep, waarbij dit niet het geval is, zullen onderscheiden door:

- a. een sterkere mobiliteitsoriëntatie;
- b. een hogere mate van onderwijsbewustheid;
- c. een duidelijker prestatie-ondersteunend opvoedingsgedrag;
- d. een meer geprononceerd onderwijs-ondersteunend ouderlijk gedrag.

Ten aanzien van de algemene gezinsculturele factoren luidt de hypothese dat er binnen het arbeidersmilieu samenhang bestaat tussen het al of niet bereiken van het m.o.-niveau door één of meer kinderen en:

- a. de opvoedingsstijl in het gezin,
- b. de gezagsverdeling tussen man en vrouw,
- c. de aard der gehanteerde socialisatietechnieken.

In de derde plaats hebben de positionele factoren aanleiding gegeven tot de hypothese, dat de ouders in gezinnen van handarbeiders, waarvan één of meer kinderen het m.o.-niveau bereikt hebben, zich van ouders uit dezelfde beroepsgroep, waarbij dit niet het geval is, zullen onderscheiden door:

- a. een hoger milieu van herkomst van de man en/of de vrouw;
- b. een frequenter voorkomen van vertegenwoordigers van hogere statuscategorieën onder de kennissen en vrienden van de ouders;
- c. een sterkere identificatie met hogere statuscategorieën;
- d. een hoger opleidingsniveau van de man en/of de vrouw;
- e. een positie van de man in de arbeidssituatie, die vaker een leidinggevend karakter heeft;
- f. een positie van de man in de arbeidssituatie, die hem vaker in contact brengt met bekleders van „white-collar”-posities;
- g. een geringer voldaanheid van de man met het door hem bereikte beroepsniveau;
- h. een frequenter voorkomen van niet-gerealiseerde beroepsambities bij de man;
- i. een ongunstiger oordeel van de vrouw over het door de man bereikte

beroepsniveau;

- j. een frequenter voorkomen van huidige of vroegere beroepswerkzaamheden van de vrouw op het niveau van de middengroepen.

Tevens is verondersteld, dat gezinnen uit arbeidersmilieus, waarvan één of meer kinderen het m.o.-niveau bereikt hebben, méér van deze positionele kenmerken vertonen dan gezinnen, waarbij dit niet het geval is.

In het onderzoek zijn betrokken drie groepen:

- gezinnen waarvan minstens één van de kinderen het m.o.-niveau heeft bereikt;
- gezinnen waarvan minstens één kind het u.l.o.-niveau heeft bereikt terwijl geen der overige kinderen m.o. volgt;
- gezinnen waarvan minstens één kind l.n.o. volgt terwijl vaststaat dat geen der overige kinderen m.o.- of u.l.o.-niveau heeft bereikt.

De populatie bestond uit gezinnen waarvan een kind in het jaar 1965 het lager onderwijs had afgesloten en naar één der vormen van voortgezet onderwijs was overgegaan.

De grootte van de onderzoeksgroepen is als volgt:

m.o.-niveau	183 = 9,5%
u.l.o.-niveau	732 = 37,9%
l.n.o.-niveau	1018 = 52,6%
totaal	1933 = 100 %

Op deze groepen is een selectieprocedure toegepast zodat uiteindelijk 3 x 50 „gelijkgeschakelde” gezinnen zijn gevormd, die aan het eigenlijke onderzoek zijn onderworpen.

De uitvoering van het veldwerk

De uitvoering heeft in mei 1966 plaatsgevonden. De 150 ouderparen zijn van te voren schriftelijk ingelicht, dat zij door een enquêteur zouden worden bezocht voor een opinieonderzoek op het gebied van de schoolgaande jeugd, uitgaande van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden. Man en vrouw zijn gescheiden geïnterviewd.

Resultaten van het onderzoek

Er is steun gevonden voor de veronderstelling dat een hoog bereikt schoolkeuzeniveau de neiging heeft samen te gaan met een gezinsklimaat, dat gekenmerkt wordt door een bewust opvoedingsbeleid, waarbij de kinderen noch volledig vrij gelaten, noch autoritair behandeld worden en voorts door het ontbreken van uitgesproken dominantie van één der ouders, d.w.z. door een min of meer evenredige gezagsspreiding over de ouders, zonder dat dit tot onduidelijkheid in de gezagsverhouding aanleiding geeft. (pag. 214/215)

Er is sprake van een duidelijke samenhang tussen gezinsculturele kenmerken en bereikt schoolkeuzeniveau (pag. 235).

Significante verschillen zijn geconstateerd tussen de m.o.- en l.n.o.-groep t.a.v. „onderwijsbewustheid” en „onderwijs-ondersteunend ouderlijk gedrag”. (pag. 237).

Hoewel de hypothesen onvoldoende zijn geconfirmeerd geven de re-

sultaten van het onderzoek niettemin aanleiding tot het vermoeden, dat in het arbeidersmilieu bereikte schoolkeuzeniveau vooral samenhangt met enerzijds de wijze, waarop de ouders zich tegenover het onderwijs en de school opstellen, anderzijds de feitelijke aanmoediging en steun, die het kind in zijn schoolgedrag van de ouders ondervindt (pag. 236 en 241).

De bijdrage, die de ouders kunnen leveren tot het ontstaan van „achievement motivation” bij het kind, is evenwel door de resultaten van dit onderzoek er niet duidelijker op geworden (pag. 241).

De lagere scholen, die door de m.o.-kinderen bezocht zijn, bieden over het geheel genomen betere kansen om het m.o. te bereiken dan de lagere scholen, die door de kinderen uit de vergelijkingsgroepen werden bezocht. Derhalve kan het bereikte schoolkeuzeniveau beïnvloed worden door de school, waar het kind basisonderwijs heeft ontvangen (pag. 253).

Een hoog schoolkeuzeniveau hangt samen met een relatief hoog prestatie-niveau (pag. 254).

De kans dat een arbeiderskind een hoog schoolkeuzeniveau bereikt neemt toe indien zijn geschiktheid en motivatie zowel de school als door de ouders op adequate wijze worden bevorderd (pag. 257/258).

Onderwijsbeleid en het arbeiderskind

De gemiddeld slechtere leerresultaten van kinderen uit het arbeidersmilieu worden vooral gezien als uitloesel van een gezinsproblematiek.

Het gezinsmilieu is niet slechts in motivationeel opzicht belangrijk maar ook als primaire leeromgeving van het kind. Niettemin wordt door Vervoort principieel onjuist geacht op grond daarvan te concluderen, dat het door de school bereikte onderwijsresultaat in laatste instantie blijkbaar afhankelijk is van de steun en medewerking van de ouders. De school moet dan ook trachten het onderwijs zo in te richten, dat het effect van een ongunstig gezinsmilieu zoveel mogelijk wordt opgeheven. Onderwijsmethoden moeten daarom worden ontworpen en toegepast, die uitgaan van en rekening houden met de speciale problemen die een „schoolzwakke” gezinsachtergrond oproept. De sociale situatie van een kind moet als uitgangspunt worden genomen voor het onderwijs, dat het kind krijgt aangeboden.

Zo heeft Van Calcar te Enschede met zijn activeringsprogramma in de eerste klassen van basisscholen aangetoond, dat de school niet machteloos is tegenover tekorten in de schoolvoorbereiding bij kinderen uit het milieu van de handarbeiders.

Niettemin blijven de aanmoediging en steun, die een kind in zijn schoolgedrag van de ouders ondervindt, van grote betekenis ook al slaagt de school er in de belemmeringen, die kinderen uit de lagere sociale strata bij het onderwijs ondervinden, te ondervangen.

Een gezinsbeleid, dat er op gericht is arbeidersouders in staat te stellen hun kinderen zo adequaat mogelijk voor te bereiden op, resp. te begeleiden in hun schoolgedrag, zal aan beide aspecten, bevordering van de schoolgeschiktheid en van de motivatie, aandacht moeten besteden.